

03.04.2023

פרופ' עירית עמית כהן

60 שניות על שימור מורשת התרבות (סיכום)

מפגש ראשון הציג את הצירוף הלשוני, שימור מורשת תרבות מוחשית והמשמעויות הנלוות.
מפגש שני מתמקד בגורמים השותפים לשינוי במעמד תחום שימור מורשת התרבות המוחשית.
מפגש שלישי מתבסס על מאמר שהופיע באתרים המגזין 11 תאריכים כסמל: שנת 1700 ומעמדה בהבחנה בין עתיקה לבין אתר ונכס מורשת (כתבו: רחל שוויצר ועירית עמית-כהן)
מפגש רביעי נועד להציג את השינוי שחל בשיח השימור מהפריט או האתר הבודד למכלול/למרחב מורשת לשימור
מפגש חמישי, השמשה (re-use) של נכסי מורשת בנויים
מפגש ששי, קשרים בין שימור ותכנון
מפגש שביעי, קשרים בין היסטוריה, זיכרון, מורשת, ייצוג ושימור

מפגש 7

בימים שלפני פסח תשפ"ג, בחודשים גדושי חששות, בתקופה שהאיחול ל'חג חירות שמח' אינו קלישאה אלא תקווה – בחרתי להבחין יחד אתכם בין היסטוריה לזיכרון, בתפקידם של ערכים ובתהליך קבלת החלטות מה לשמר ובאיזה אופן.
היסטוריה וזיכרון וההבדלים ביניהם: מדע ההיסטוריה הוא תחום הניתן ללמידה, וככזה הוא דינמי, נתון לשינויים, והעיקר – מתאפיין בשיח ביקורתי. עם הזיכרון, לא מתווכחים. הוא אינטימי, משתייך ליחיד, לקהילה מצומצמת או רחבה, ומכאן גם כינויו: זיכרון אינטימי, קולקטיבי, לאומי וגם אוניברסלי. ברבים מהמקרים הזיכרון הקבוצתי/הקולקטיבי נבנה כאוסף של זיכרונות אישיים שבמהלך הזמן התלכדו. ואם זכו להסכמה רחבה הם יכללו ב'פנתיאון הזיכרון' הקבוצתי, הקהילתי או הלאומי, וככאלה מעמדם יתחזק, וייצוגים שמבטאים אותם חשיבותם תגדל, וכך גם תתעצם הדרישה להגן עליהם, לטפחם ולשמרם עבור הדורות הבאים.
העובדה שהזיכרון, בשונה מההיסטוריה, לא מחויב בניתוח למדני/תיעודי וגם לא בביקורת אודות מקורותיו ומנהגו להשתנות מעת לעת, מצטרפת להכרה שלא את הכל ניתן לשמר. כך קורה ששני אלה, ההבדלים בין היסטוריה וזיכרון ומגבלות השימור, תופסים מקום מרכזי בתהליך קבלת ההחלטות - מה לשמר ואיך לשמר. ובמילים אחרות, בנוסח המוכר בעולם המשמרים: מה יהיו ערכי התרבות שבאמצעותם נוכל לקבוע איזה נכסים יזכו לשרוד, ומה יהיו האמצעים אותם נבחר כדי להגן על נכסים אלו.

נכסי מורשת וערכי תרבות, המיון והשימור

מיונם של נכסי מורשת תרבות, ההגנה עליהם ושימורם נשען על שתי הבחנות:

- **חשיבות** שימור הנכס או הפריט הנופי
- **דרגת השימור**

החשיבות היא ערכית אבל כדי להקל על הגורמים הקובעים/המתכננים/המשמרים היא זוכה לדירוג: חשיבות גבוהה; בינונית; נמוכה; חסרת חשיבות. דירוג החשיבות נשען על לימוד מעמיק וחשיפת הערכים התרבותיים שמזכים את נכס המורשת בהכרה שהוא זכאי להגנה ועל ידי כך לשרוד גם עבור הדורות הבאים.

חשיפת הערכים נשענת על **תיעוד מבוסס, היסטורי**, כמו גם על לימוד **הזיכרון** וחלקו בעיצוב קהילה ואומה. החשש ממצב שבו הסובייקטיביות, העדפת הזיכרון והמיתוסים הנלווים אליו, תגבר על האובייקטיביות, הניתוח המדעי, מוביל להצגתם של תבחינים (קריטריונים), מאזנים שזכו להסכמה רחבה. כך למשל ברשימת התבחינים לאורם נקבעת חשיבותו של נכס מורשת נכללים:

- **ערך היסטורי/התפתחותי-כרונולוגי**
- **נדירות** (מופע נדיר ביחס למצאי הקיים במרחב של אתרים ונוף מסוגו, לרבות, נדירות ארכיטקטונית, נדירות פונקציונאלית, נדירות היסטורית ותרבותית, נדירות תופעה נופית...).
- **ייצוגיות** - האתר/הנוף הינו "אתר מייצג", לרבות ייצוג תופעת טבע, סגנון בנייה, טכנולוגיות, שימוש שרווח באותה התקופה, טקסטורה נופית, מגוון מינים.... נוכחות חזותית/בולטות.
- **מופע/פריסה במרחב**
- **קשר לקהילה** ('סיפור' המקום, זהות והזדהות, יחס למקום, 'תחושת מקום'), גאוות מקום, חוסן חברתי, יצירת חוויה ועניין. וגם הבחנה בין קהילה יישובית, חבלית, מדינתית.
- **אירוע או תפקוד היסטורי** שנקשר בנכס.
- **יחסי נכס וסביבה – אינטגרטיביות.**

האופן ודרגת השימור – ככלל, האופן הנבחר לשימור הנכס מחויב, קודם כל בהתחשבות בערכי התרבות שלו (באותם ערכים שזיכו אותו בהכרה שהוא ראוי להגנה ולשימור). אלא שרבים הם המקרים שבהם אופן השימור נשען על **שיקולי העדפה פסיים** (מצבו של הנכס), **כלכליים** - עלויות השימור, התפקוד והשימושים

האפשריים, התאמת הנכס לתפקוד ישן או חדש, **סביבתיים** - ההשלכות על סביבת הנכס, מינופה לפיתוח נוסף, תחזוקה לאורך זמן, ועל **שיקולי העדפה אינטרסנטיים**: העברת מסרים, תפיסות עולם של גורמים מעורבים, שיקולים פוליטיים. כדי למזער פגיעה בערכי הנכס המוכרז לשימור, אופן השימור יכול גם הוא להישען על דירוג ממיין, תואם הסכמות רחבות. כך למשל, שימור מחמיר ומזעור השינויים בנכס יתקיימו במקרים בהם מדובר בנכס נדיר לסוגו. במכלולי מורשת השימור יתמקד במאפיינים המשותפים המייצרים את המכלול.

נסכם – מיונם של נכסי מורשת תרבות הזכאים להגנה, כמו גם אופן שימורם מחויבים בהצגתם של קריטריונים שזכו להסכמה רחבה. הסכמה רחבה תושג הודות ללימוד מעמיק והיכרות בהבחנות בין היסטוריה וזיכרון, בין מיתוס וסמל, בין ערך ומסר, בין ייצוג ושימור, ובעיקר בשינון החוזר **לעצמנו ולאחרים את אחריותנו ואת תפקידנו**:

- נועדנו למצוא את הדרכים להאריך את חייהם של נכס ונוף, שהודות לערכיהם התרבותיים הוכרזו נכסי מורשת.
- הארכת החיים ומניעת ההידרדרות של נכסי המורשת שזכו להכרה לא נשענות רק על העבר, אלא גם על צורכי ההווה והדאגה לעתיד.
- ההתערבות שלנו, המשמרים, צריכה להיות מזערית, הפיכה, מתועדת, מקפידה על אותנטיות ויושרה מדעית.
- לנכס מורשת תרבות חשיבות ציבורית. הערכים התרבותיים מדגישים את חשיבותם החברתית, חשיבות שדוחפת את שימורו. החשיבות הכלכלית או הפוליטית קיימות גם כן, אלא שהן לא העיקר.
- נכס מורשת אינו נמצא בחלל ריק, הוא חלק מסביבה פיסית וחברתית.
- מורשת במהותה נועדה להאריך חיים, לא להיתלות בגחמות פוליטיות-זמניות.
- מחיקתה של מורשת לא נכללת בשיקולי העדפה להכרה בנכסים הראויים להגנה.